

Petra Zelenková (ed.), Karel Škréta (1610–1674)

a univerzitní teze v českých zemích

Národní galerie v Praze 2023, 381 stran, ISBN 978-80-7035-842-9

Petra Zelenková se zabývá grafikou 17. století už po řadu let, jí také patří prvenství v uměleckohistorických analýzách pražských univerzitních tezí se zvláštním zřetelem k dílu Karla Škréty.¹ K práci na této nejnovější výpravné publikaci přizvala i kolegy – archivářku Národní galerie a znalkyni dějin umění Radku Heisslerovou a Vojtěcha Pelce z novolatinického oddělení Kabinetu pro klasická studia Filozofického ústavu AV ČR. Je zřejmé, že tomuto týmu se podařilo vydat pozoruhodné dílo trvalé hodnoty, ke kterému se budou badatelé rádi vracet. Vůbec poprvé se totiž čtenáři dostává do rukou kniha komplexně analyzující univerzitní teze – obrazové jednolisty i knižní ilustrace – nejen z hlediska dějin umění, ale i po stránce obsahové a historické, vřazené do dobového kontextu.

Nelze tvrdit, že by především rozměrné jednolisty grafických tezí byly širší veřejnosti neznámé – naopak jejich umělecké zpracování je natolik poutavé a nezaměnitelné, že bývají ozdobou mnohých expozic i reprezentativních místností. Ovšem skutečný účel, k němuž tato excelentní díla sloužila, zůstává skryt. Jednalo se o veřejné ohlášení závěrečných obhajob k získání akademického gradu, kde je vyzdvížen nejen sám defendant, ale i jeho vznešený patron, jehož sláva měla napomáhat zvýšení prestiže studenta, ale i věhlasu univerzity. Kromě okázalého výtvarného doprovodu jsou na listech vypsány i příslušné konkrétní teze, které absolvent studií obhajoval. Pochopitelně ne každý si mohl dovolit pořízení podobných grafik – jednalo se jen o nejvyšší vrstvy společnosti, především studenty z řad aristokracie. Tvůrci předloh bývali přední malíři (sám Škréta patřil k těm velmi oblíbeným), jejich obrazy zpracovávali zkušení rytci a tiskly je vyhlášené tiskařské dílny – k těm nej přednějšími náležela tiskárna v Augsburgu (místo vydání je označováno latinským lokativem „Augusto-Vindelicæ“). Stejná obrazová předloha sloužila často i pro několik defendantů.

Petra Zelenková ve vstupní kapitole *Umění a intelekt. Karel Škréta a univerzitní teze* (s. 11–44) vysvětluje, že pro pražskou univerzitu Karlo-Ferdinandovu² jsou grafické teze charakteristické od poloviny 17. století po první desetiletí následujícího věku, doba jejich počátečního rozkvětu tedy souzní s působením Karla Škréty. V barokním období se tyto umělecké skvosty zrozené v italském prostředí uplatnily na většině evropských katolických univerzit. Největší poptávka po grafických tezích byla v Praze v padesátých letech 17. století, a jak píše Zelenková – o 100 let později už byly pokládány za „staromódní“.³ Škréta se navrátil do Prahy v roce 1638 a z roku 1642 pak pochází jeho nejstarší teze. Zelenková poukazuje na příbuznost grafických tezí s gratulačními listy nejvyšších tříd gymnázií (poetiky

¹ Výběr ze starších prací Petry Zelenkové je uveden v seznamu *Literatura po roce 1800* připojeném na závěr recenzované publikace, s. 370–371. Zelenková upozorňuje, že u nás se grafickými tezemi jako uměleckohistorickým tématem zabýval jen kdysi Oldřich J. Blažiček; v evropském prostoru odkazuje na průkopnické práce Sibylle Apuhn-Radke a pro nás především důležité dílo rakouského badatele Wernera Telesca (s. 13–16).

² Na několika místech v knize uvádí Zelenková, že v té době existovala v Praze jezuitská univerzita. Jedná se zde o (bohužel stále dost rozšířený) omyl. V našich zemích byla jedinou jezuitskou univerzitou ta v Olomouci, ale pražská rozhodně nebyla jen pod správou jezuitů (členové Tovaryšstva Ježíšova byli jen výhradními vyučujícími na filozofické a teologické fakultě); k tomu četná literatura, přehledně Ivana Čornejová (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy*, II, 1622–1781, Praha 1996.

³ Recenzovaná kniha, s. 24.

a rétoriky) a především s emblematickou, která byla i součástí akademických intelektuálních cvičení (s. 32).

Vyobrazené náměty většinou neměly s obsahem hájených tezí nic společného, ale vztahovaly se k různým sakrálním námětům, předním světcům (sv. Kateřina Alexandrijská) i těm zemským (nejčastěji Jan Nepomucký, ještě před kanonizací, sv. Václav, ale např. i „olomoucká“ sv. Pavlína), antickým dějinám a mytologii atd. Zobrazené výjevy oslavovaly urozené defendenty i (anebo hlavně) vznešené patrony, mezi nimiž patřilo prvořadé místo panovníkům.

Vojtěch Pelc (*Jazykové a literární aspekty dedikačních textů tezí*, s. 46–50) odhaluje skryté významy textů, jimiž se defendenti obracejí ke svým patronům využívající přitom „umění nové výmluvnosti“ (*ars nova eloquentiae*), jímž barokní latina obohatila tento starobylý jazyk, nyní vyhrazený intelektuálům. Nejvznosnější bývají samozřejmě dedikace v případech, kdy patronem byl sám panovník. Vždy se uplatňují jazykové hříčky, etymologie, latinsko-německo-české žerty a tajemné aluze dráždící čtenářovu bystrost a pohotovost, texty konceptuální. Pěkné jsou hry se šlechtickými erby – asi nejvíce podnětů skýtala šternberská hvězda, nebo nostická kotva.⁴

Radka Heisslerová se v kapitole *Teze obhajované pod ochranou císaře* (s. 52–59) zabývá obhajobami „nejvyššího stupně“, které se konaly *sub auspiciis Imperatoris*. Tak vznešeného patrona si rozhodně nemohl vybrat každý z defendentů, i když náležel mezi zástupce předních aristokratických rodů. Heisslerová zjistila na základě rozsáhlého výzkumu, že ani pro pražskou, ani pro vídeňskou univerzitu se nedochovaly žádné doklady o tom, za jakých podmínek bylo možné podat žádost, aby se panovník stal žadatelovým patronem. Ovšem jistě není bez zajímavosti, že ti, kteří možnost obhajoby „sub auspiciis“ získali, pocházeli z rodů, jejichž členové zastávali významné funkce u dvora. Obhajoby se konaly ve slavnostně vyzdobené velké aule, panovník pochopitelně nebyl sám přítomen, ale „zastupoval“ ho v průčelí jeho portrét, nebo busta.⁵ Císař býval na tezích vypodobněn v plném majestátu, často mívál podobu antického božstva. Heisslerová následně přidává ještě edici vybraných dokumentů k tezím, obhajobám a promócím (s. 62–66).

Nejobsáhlejším oddílem knihy je vlastní katalog grafických tezí vytvořených Karlem Škrétou (a okrajově i jeho synem) sestavený Petrou Zelenkovou.⁶ Je to práce založená na pečlivém, dlouhodobém výzkumu vyžadujícím hluboké znalosti tématu. Nejenže je dokladem autorčiny badatelské erudice, ale také zdrojem podnětů pro budoucí badatele. Zdráhám se napsat, že se jedná o životní dílo Petry Zelenkové, protože předpokládám, že autorka v dobách příštích přidá ještě další výborné práce. Zelenková u každé položky přináší podrobnou analýzu a výklad obrazového námětu jak po stránce obsahové, tak uměleckohistorické a Pelc přeložil latinské texty (znovu připomínám, že se jedná vůbec o první počín tohoto druhu!).

Pozastavím se jenom u jedné z položek katalogu – na s. 343 je publikována teze Jana Václava Vratislava z Mitrovic s vyobrazením sv. Kateřiny. Teze pochází dle všeho

⁴ Teoretický návod pro psaní dedikačních textů poskytovala příručka Jana CARAMUELA z LOBKOVIC, *Metalogica*, poprvé vydaná ve Frankfurtu nad Mohanem v roce 1674.

⁵ Heisslerová zde odkazuje hlavně na práci: Margarethe RATH, *Die Disputationen und Promotionen sub auspiciis Imperatoris an der Universität Wien*, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchives 6, 1953, s. 47–164.

⁶ Recenzovaná kniha, s. 71–352. Katalog je členěn na 8 tematických oddílů (A–H) od grafických jednolitů, přes knižní teze, dochované kresby – předlohy k tezím až po teze, které jsou známé jen z odkazů v literatuře.

z roku 1727 a její předlohou se stal Škrétův obraz sv. Kateřiny jako patronky filozofů a filozofické fakulty. Obraz je podnes součástí reprezentačních prostor Karolina; věnoval jej alma mater Pragensis Michal Korybut Wiśniowiecki, student této fakulty a pozdější polský (nepřilíši úspěšný) král.⁷ Jeho vlastní absolventská teze uchovaná ve vídeňské Albertině, kterou podle Škrétova návrhu zhotovil rytec Matthäus Küsel, je otištěna v této knize na s. 22 a budoucí král je zde vypodobněn jako půvabné pachole. Jen mi chybí připomínka, že o tezi se sv. Kateřinou psal před lety v časopise AUC-HUCP i Vladimír Závodský.⁸

Jak už jsem naznačila v úvodu, vysoce vyzdvihují nejen celkovou koncepci tohoto nevšedního díla, užitečného pro odborníky, ale i laické zájemce o historii. Čtenář ocení hluboký vhled do dobových intelektuálních dějin, jak se promítaly do obsahu i uměleckého ztvárnění závěrečných tezí obhajovaných na Karlo-Ferdinandově univerzitě v 17. století. Domnívám se, že bez znalosti této knihy se neobejde žádný badatel o dějinách pražské alma mater barokního období. Objemná kniha vydaná precizně Národní galerií upoutá nejen obsahem, ale i, jak by mělo být u umělecko-historické práce pravidlem, výtvarným řešením. Vyšší gramáž užitého papíru jistě umožňuje i vyšší kvalitu reprodukcí rytin, ale celková nemalá váha přece jen poněkud znesnadňuje manipulaci s knihou.

Ivana Čornejová

DOI: 10.14712/23365730.2025.14

Martina Bečvářová – Jindřich Bečvář, Premonstráti v Plzni.

I. Historický kontext; II. Josef Vojtěch Sedláček, loajální vlastenec;

III. Josef František Smetana, vlastenec a rebel; IV. Obrazové přílohy;

V. Bibliografie, prameny, rejstřík

(Edice Dějiny matematiky, sv. 66–70), České vysoké učení technické, Praha 2024, 294 + 456 + 446 + 184 + 196 stran, celkem 1576 stran, ISBN 978-80-01-07200-4 (soubor); 978-80-01-07201-1 (1. sv.); 978-80-01-07202-8 (2. sv.); 978-80-01-07203-5 (3. sv.); 978-80-01-07204-2 (4. sv.); 978-80-01-07205-9 (5. sv.)

„Rozkazujem této chvíle:/ Sníh jest černý, uhlí bílé,/ led zahřívá, oheň chladí,/ peří škrábe, trní hladí.../ Kdo tak nechce vyznávati,/ má se přísně potrestati...“ Autorem těchto veršů není Karel Havlíček Borovský, a přece s ním mají něco společného – na Havlíčkovu konfinaci v Brixenu takto reagoval člen premonstrátské kanonie v Teplé Josef František Smetana, jeden z protagonistů pětisvazkového díla Martiny a Jindřicha Bečvářových. Je jasné, že v tehdejší době musely zůstat v autorově šuplíku.

První kapitola úvodního svazku, nazvaného Historický kontext, přináší stručný přehled dějin premonstrátského řádu a Tepelské kanonie, druhá kapitola nástin zápasů české

⁷ Michal Korybut Wiśniowiecki (1640–10. 11. 1673) se stal polským králem po abdikaci Jana Kazimíra z rodu Vasa. Na trůn mu pomohla zejména skutečnost, že byl synem slavného vojevůdce Jeremiáše Wiśniowieckého. Byl nevýrazným, slabým panovníkem a současníci i historici mu vytýkají potupnou smlouvu s Osmanskou říší. Je příznačné, že Michal Korybut zemřel doslova v předvečer bitvy u Chotimi (11. 11. 1673), kde Jan Sobieski tureckou armádu drtivě porazil.

⁸ Vladimír Závodský, *Rytina podle obrazu sv. Kateřiny z Karolina*, AUC-HUCP 33–34, 1993–1994, vyšlo 2007, s. 115–121. Omlouvám se za uvedení této, v podstatě velmi hnidopišské poznámky, ale zmínku pokládám za potřebnou proto, že tato recenze je psána právě pro HUCP.